

Др Александар Узелац*

Историјски институт
Београд

ИСТОЧНА И ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА У ДЕЛУ АНОНИМНОГ ТОСКАНСКОГ ГЕОГРАФА**

Сажетак: У овом тексту је представљен географски трактат анонимног тосканског аутора, састављен највероватније између 1313. и 1315. године. Посебна пажња је посвећена његовом опису југоисточне Европе, односно вестима о Угарској, Србији, Бугарској и земљама Златне хорде.

Кључне речи: Средњовековна географија, XIV век, Фиренца, Амарето Манели, Власи – Румуни, Србија, Бугарска, Татари.

Историјска географија српског средњег века представља једно од оних истраживачких поља на коме је академик Милош Благојевић дао изузетно велики допринос, задуживши домаћу науку и генерације будућих истраживача. У спомен на његов вишедеценијски плодни рад и богате научне резултате, жеља нам је била да се прилогом у овом зборнику барем делимично тематски наслонимо на проблематику која је била у домену његових интересовања. Из овог разлога, одлучили смо се да на наредним страницама представимо један извор – средњовековни географски трактат који је до сада остао непримећен у српској, али и у бугарској медијевистици, упркос томе што су у њему и јужнословенске земље нашле своје место.

Овај кратки спис налази се у рукопису из Ватиканске библиотеке (Biblioteca apostolica Vaticana, Chigi M.V.116), као саставни део веће целине (fol. 63r–105r) сачињене од одломака из *Етимологија* Исидора Севил-

* Ел. пошта: aleksandar.uzelac@iib.ac.rs

** Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке: *Средњовековне српске земље (13–15. век): Политички, привредни, друштвени и правни процеси* ев. бр. ОИ 177029.

Овом приликом изражавам дубоку захвалност проф. др Патрику Готјеу Далшеу (Ecole pratique des hautes etudes, Université Paris–Sorbonne) и проф. др Шербану Туркушу (Facultatea de istorie și filosofie, Universitatea “Babeș–Bolyai”, Cluj–Napoca) који су ми послали своје радове коришћене у овом прилогу и дали корисне сугестије.

ског и тосканског превода енциклопедијског дела *Imago Mundi* Хонорија из Отена (*Honorius Augustodunensis*).¹ Исписан је на fol. 65.v–72r овог рукописа, а пре отприлике две деценије открио га је, објавио и пропратио кратким коментарима француски истраживач Патрик Готје Далше.² Аутор је анониман, али је извесно да је потицао из Фиренце или њеног непосредног окружења. Поред језика на коме је ово дело састављено, о томе сведочи и његов садржај, односно детаљи који говоре у прилог пишчевог “локалпатриотизма”. Између осталог, у тексту се истиче наводно лидијско порекло житеља Тоскане.³ Тврди се да ова област у географском погледу обухвата војводство Сполето, патримонијум Св. Петра и Рим, “главу света”,⁴ а уз то, наглашава ваљаност и мудрост њених житеља.⁵

Иако је трактат анонимног тосканског аутора тек недавно критички приређен, његов садржај био је познат и раније. Наиме, спис је у целости инкорпориран у уводни део Светске хронике, приписане Фирентинцу Амарету Манелију, чији препис потиче из 1394. године, а коју је још у првој половини XVIII века објавио Доменико Марија Мани.⁶ Овај познији предлогак дела садржи више мањкавости и погрешака преписивача, осликаних у кварењу појединих етнонима и топонима.

Време састављања списа није забележено, али се и оно може приближно утврдити. Једина савремена личност поменута у тексту је Мухамед Узбек (*l’Osbeccho*), кан Златне хорде, за кога се наводи да влада *Сармату-*

¹ Хонорије је био ученик Анселма Кентерберijsког и популарни црквени аутор прве половине XII века, најпознатији управо по делу *Imago Mundi*. С обзиром да се потписивао као *Honorius Augustodunensis ecclesiae presbyter et scholasticus*, сматрало се да је потицао из бургундског града Отена. Данас је ово мишљење одбачено. Изузев његовог боравка у Енглеској, мало података је остало забележено о томе где је живео, а само име “Хонорије из Отена” под којим је познат, техничког је карактера. Критичко издање: Honorius/Flint. Тосканска верзија Хоноријевог дела објављена је још крајем XIX века, на основу рукописа из библиотеке Естензе у Модени: Onorio/Finzi.

² Критичко издање текста: *Géographie/Gautier Dalché* (репринт рада претходно објављеног у *Società, istituzioni, spiritualità: studi in onore di Cinzio Violante*, I, Spoleto 1994, 433–443)

³ “Anche ua un’ altra prouincia che ssi chiama Lidia onde fu lo re Creseo, e da questa prouincia Lidia uiene la gente che abitò in prima in Toschana”, *Géographie/Gautier Dalché*, 175.

⁴ “E uui Toschana, e a Toschana in sè queste parti: il duchato di Spuleto, il Patrimonio di Sam Pietro et Roma caput mundi”, *Géographie/Gautier Dalché*, 178.

⁵ “Dicie Vergilio che Italia è la migliore prouincia del mondo per li molti porti e per le grandi cittadi e foreste, per lo buono bestiamе e per la buona e uertudiosa giente e sauia che sono in Toschana”, *Géographie/Gautier Dalché*, 178.

⁶ Manelli/Manni, 29–182. (репринт оригиналног издања, објављеног 1733. године у Фиренци). Текст тосканског географа у *Манелијевој хроници*: Manelli/Manni, 32–41. О аутору *Хронике*: Follini 1819, 153–163; Pezzarossa 1980, 126; Spinei 2007, 20–21.

јом. Године његове владавине, између 1313. и 1341, пружају и основни хронолошки оквир настанка извора. Он се може још прецизније одредити на основу списка царева у *Манелијевој хроници*. Међу њима се као последњи спомиње Хенрих VII Луксембуршки (Arrigo di Lussinburgo) и бележи његова смрт (1313).⁷ Иако сачувана у каснијем препису, *Хроника* је сасвим извесно настала пре 1328. године, с обзиром да се у њој као цар не спомиње Лудвиг IV Баварски, крунисан након петнаест година интеррегнума. С обзиром да је претходио *Хроници*, географски трактат морао је да буде написан недуго након Хенрихове смрти.⁸ Према мишљењу румунског истраживача Шербана Туркуша, на основу ових околности може се претпоставити да је настао отприлике између 1313. и 1315. године.⁹

Попут других средњовековних дела из домена географије и текст тосканског географа заснован је на трипартитној подели света. Азију, Европу и Африку аутор даље дели на поједине области и земље (prouincie) које представља у кратким цртама, говорећи о њиховим границама, градовима и другим особеностима. Уочљиво је одсуство легендарних мотива у тексту, осим у приказима Нубије и Етиопије. Аутор их сматра областима у Азији и истиче да се оне налазе крај земаљског раја.¹⁰ Овом приликом, он се ослањао на старије ауторитете, можда управо на Хонорија из Отена и тосканску редакцију његовог дела.¹¹ Нажалост, писац своје изворе директно не спомиње, осим када реферише на античке ауторе Вергилија и Светонија, као и на *Роман о Александру* – дела са којима је вероватније био упознат преко адаптација и превода на народни језик, него у оригиналу.¹²

Перспектива тосканског писца је углавном ограничена на шире залеђе Медитеранског појаса, док је земљама Далеког истока или сахарске Африке посвећено сразмерно мање простора. Упадљив изузетак представља Индија, осврт на њену луку Колам и велико острво Аброман (Тапробана, вероватно данашња Шри Ланка).¹³ Описи ближих земаља зас-

⁷ Manelli/Manni, 75.

⁸ Géographie/Gautier Dalché, 172–173.

⁹ Turcuş 2002, 24.

¹⁰ “La sechonda prouincia a nome Hetiopia la quale é presso al paradiso lutiano, ne ui si ua per li Cristiani, e però non sappiamo le terre nomate della detta prouincia. La terza prouincia a nome Nubia ed è ancora in quai modo del paradiso lutiano che anche non sappiamo li nomi della detta prouincia”, Géographie/Gautier Dalché, 174.

¹¹ Géographie/Gautier Dalché, 173; cf. Onorio/Finzi, 503–504.

¹² Géographie/Gautier Dalché, 173–174.

¹³ “La sesta prouincia si è l’India. Questa si è in sè molti reami e molte prouincie e molte isole abitate e a uui diversi chostumi. Vna di quelle ciptà grandissime quella che è più preso a’ Cristiani e cche uui si ua per li Cristiani a nome la ciptà del Cholombo. Quella que è più di lunga della detta prouincia a nome Abroman, ed è du milia miglia presso a tterra ferma, che è isola dell’ India.”, Géographie/Gautier Dalché, 174.

новани су на савременим запажањима, везаним за њихова природна богатства и трговачки потенцијал, попут Мале Јерменије и помена њених лука Лајас и Тарс, одакле се довози добар памук.¹⁴ Управо у томе се осликава и важност овог извора. Како је истакао његов приређивач, пред собом имамо спис оријентисан на трговачку праксу и заснован на запажањима тосканских трговаца који уједно осликава и њихов поглед на тада познати свет.¹⁵

*

Уопште узевши, кроз текст снажно провејава тежња да се помире устаљене географске представе са савременим приликама. У том погледу, одељак списа у коме се приказују земље југоисточне Европе није изузетак.¹⁶ Наслањајући се на перцепцију позноантичког аутора Павла Орозија, и можда преузимајући податке директно од Хонорија из Отена,¹⁷ тоскански географ спомиње да Европа почиње од реке *Танај* – тј. Дон који је дели од Азије. Према његовим речима, ова река истиче из *Рифејских гора* у Сарматији и улива се у *Меотске баре* (Азовско море), а због велике количине воде коју има, данас се назива и морем Тана.¹⁸

Како се наводи даље у тексту, прва област Европе је Готија (тј. Крим), смештена над Црним, односно Великим морем. Она се данас зове и Хазарија. Њен главни град је Кафа, а има и других великих градова. Њени житељи су Татари.¹⁹ Друга је Сарматија. Она је смештена на северу, граничи се са реком Дунав и Угарском. Има цара који се зове Узбек, а људи су Татари.²⁰ Трећа је Тракија, чији је главни град Константинопољ, а некада се звао Византион, пре него што му је цар Константин променио име. Она има и много других добро насељених градова, а људи су хришћани.²¹

¹⁴“ L’undecima prouincia a nome Erminia minore, ou’ è Laiazo che è buona città, ed è uui la ciptà di Tarso onde uiene il buono cotone ouero banbaggio”, *Géographie/Gautier Dalché*, 175.

¹⁵ *Géographie/Gautier Dalché*, 173; cf. Turcuş 2002, 25.

¹⁶ *Géographie/Gautier Dalché*, 176–177.

¹⁷ Spinei 2007, 24; cf. Onorio/Finzi, 516

¹⁸ “La Heuropia si chominicia dal fiume Tanai e quiui si diuide dall’ Asia, il quale fiume escie de’ monti Rifei che ssono in Sarmanzia, e entra nel padule di Meotile, ed a tanta copia d’acqua che oggi si dicie il mare della Tana.”

¹⁹ “La prima prouincia si ssi chiama Gotti. Sono choloro che abitano sopra il mare Mauro, cioè mare Maggiore. La prouincia oggi si dicie Ghazaria. La maggiore terra che uui sia si è Chaffa. Altre terre u’ a assai grandi et sono Tartari.”

²⁰ “La sechonda prouincia è Salmazia. Sono sotto tramontana, confina col Danubio dall’una parte e dall’altra parte col reame d’Ungheria, e anno inperadore che ssi chiama l’Osbeccho. Sono giente Tartara.”

²¹ “La terza prouincia a nome Trazia. La maggiore ciptà a nome Gostantinopoli. El primo nome fu Bisanzio, il quale nome lo mutò Gostandino inperadore. Altre terre a assai bene popolate, e sono Cristiani.”

Потом следе Данска, Норвешка и Шведска, хришћанске краљевине на северу, без великих градова, али са пуно народа.²² Више детаља тоскански географ бележи за седму област – Угарску. Према њему, она је такође краљевина, има пуно народа, али не и великих градова. Граничи се са Немачком. Угри су хришћани, а у овој земљи живе и два велика народа Румуни и Власи који имају своју краљевину и пагани су.²³

Осма и девета област су Ливонија и Рутенија, тј. како сам аутор истиче – Русија. Прва се граничи са Угарском и Татарима, њени житељи су већином пагани, изузев мисионара и десет хиљада немачких коњаника који овде живе и хришћани су.²⁴ Са друге стране, становници Русије су хришћани, али се не покоравају римској цркви, већ Татарима.²⁵

За њима следи Србија, “која се назива и краљем Рашке”. Људи су хришћани, али се не покоравају римској цркви и међу њима је много грешака у вероисповедању. Она је краљевина и у њој нема великог града.²⁶ Једанаеста је Бугарска. Она је царевина, житељи су хришћани, покоравају се Татарима, нема великих градова, али је пуно народа.²⁷

Затим следи Романија, “у давнини звана Грчка”. У њој се налазе градови Македонија и Филипи.²⁸ Тринаеста област је Тесалија, где је највећи град Салоника (Солун), а у њој се налази још један град истог имена.²⁹ Онда долази Ахаја, чији су главни градови Патрас и Кларенца.³⁰ Сле-

²² “La quarta prouincia si è Dazia. Confinano quasi colli Tedeschi nel mare occieano, et a re. In questa prouincia sono terre picchole, tutta la prouincia sono christiani, e ssono assai gienti. La quinta a nome Noruegia, a reame e confina con Datia. Sono terre picchole ma sono spesse e a uui assai giente, e sono christiani. La sesta prouincia a nome Suetia e a reame, e quelle parte delle prouincie di sopra, e ssono assai gienti, e ssono cristiani.”

²³ “La settima prouincia si è Vngaria, e anche a reame, sono molta giente, non u’a contadi grandi, confina colla Magnia e dall’ altra sono cristiani Vngheri. In quella medesima prouincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi generazioni, e anno reame e sono paghani.”

²⁴ “L’ottaua prouincia si è Liuonia, chonfinano cogli Vngheri e choi Tartari e sono pagani gran parte, l’ospedale della magione che ffano .x. mila caualieri tedeschi e questi frieri e Tedeschi sono cristiani.”

²⁵ “La nona prouincia si è Rutenia, ora si chiama Rossia, sono Cristiani ma non ubidischono alla chiesa di Roma, ubidischono a’ Tartari.”

²⁶ “La decima prouincia si è Cierina, chiamasi re di Rascia, sono cristiani, non ne ubbidischono alla chiesa di Roma, e anno molti errori tra lloro per la fede, anno reame, non u’a terra grossa.”

²⁷ “La undecima prouincia si è Bolgaria, anno imperadore, sono cristiani, ubbidischono a’ Tartari, non u’a grandi cittadi, sono assai giente.”

²⁸ “La dodecima prouincia si a nome Romania, anticamente si chiamò Grecia, a in sè queste ciptadi: la prima Machedonia e una terra grande con nome Filicpi.”

²⁹ “La tredesima prouincia si chiama Tesaglia, la maggiore terra ch’è uui è Salonica, ed è uui una ciptà ch’a nnome Salonicha. Lacedemonia.” (sic! Опис Лакедемоније је изо-

ди Беотија,³¹ а за њом Хелада “где је Атина”.³² Потом је Епир, чији је главни град Драч.³³ Осамнаеста област је Далмација која се данас зове Склавонија. Њоме владају Венецијанци, а са једне стране лежи на мору.³⁴ Коначно, ту су и острво Крит, “на коме је некада било стотину градова”,³⁵ као и Родос, са још стотину педесет два друга острва.³⁶ Сви ови људи су, тврди писац, хришћани, али се не покорвају римској цркви.³⁷

Завршавајући опис ових области, тоскански аутор истиче да су оне мање, и да након ње следе веће, односно земље централне и западне Европе: Чешка, Пољска, Немачка, Француска, Енглеска, Ирска, Шпанија и на крају Италија која у себи садржи бројне друге провинције.³⁸ Јасно је да се констатација о већим и мањим земљама не односи се на њихову површину, већ осликава светоназор тосканског географа. Уколико се подсетимо да у његовим очима средиште света није Јерусалим, већ Рим (*Roma caput mundi*), природно је да су земље западне Европе, међу којима је своје истакнуто место имала и Тоскана, за писца биле значајније, па самим тим и “веће” од далеких области истока и југоистока старог континента.

*

Визура тосканског географа обликована је верским и политичким приликама. Он поједине земље дели према томе да ли су хришћанске или не, као и у складу са тиме да ли се покорвају Римској цркви. Међутим, аутор не показује интересовање за доктринарне и догматске разлике између западне и источних хришћанских цркава, осим у једном карактеристичном случају – опису Србије. Он прецизно бележи ранг владара појединих земаља, разликујући краљевине (Угарска, Србија) и царевине (Сарматиа, тј. Златна хорда и Бугарска). Коначно, он наглашава припадност по-

стављен, упркос очигледној првобитној намери да се нешто напише и о овој области. Преписивач дела тосканског географа у *Манелијевој хроници* разумео је ово место као помен још једног града у Тесалији – “ed avvi una città, che si chiama Lacedemonia”, Mannelli/Manni, 37).

³⁰ “La quattordicesima prouincia si chiama Achaia, oue la maggiore terra si chiama Patras ed è Chiarenzo.”

³¹ “La quindicima prouincia a nnome Boezia ed è uui la ciptà di Sture.”

³² “La sedici prouincia a nome Eladas, chiamasi la città A[n]ticha e a uui la citta d’Attene.”

³³ “La diciasette prouincia si chiama Epirro, la maggiore ciptà che uui sia è Durazo.”

³⁴ “La diciotto prouincia si chiama la Dalmazia, oggi si chiama Ischiauonia, signioreggiolla i Viniziani, una parte è marina.”

³⁵ “La diciannoue prouincia è ll’isola di Chreti che ebbe già ciento ciptadi.”

³⁶ “La uentesima prouincia è ll’isola di Rodi e cientocinquanta due altre isole.”

³⁷ “Sono tutta questa gente cristiani, ma non ubbidiscono alla chiesa romana.”

³⁸ *Géographie/Gautier Dalché, 177–178.*

јединих области татарској утицајној сфери, при чему прави дистинкцију између њихових земаља у правом смислу (Готија, Сарматија) и оних које признају њихову врховну власт (Русија, Бугарска).

Први детаљ из претходног одељка који привлачи особиту пажњу везан је за приказ Угарске и констатацију да у овој земљи живе два велика, паганска народа који имају своју краљевину – Румуни и Власи (*In quella medesima prouincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi generazioni, e anno reame e sono paghani*). Дело тосканског географа управо је из овог разлога привукло савремене румунске истраживаче. Наиме, у питању је најранији спомен румунског имена у средњовековним изворима, забележеног паралелно са термином Влах.³⁹ Раније се сматрало да је органска веза два етнонима први пут посведочена у писму папе Климента VI упућеном угарском краљу Лудовику Анжујском 1345. године, где се говори о “Власима Романима који бораве у крајевима Угарске – Трансилванији, Влашкој и Срему” (*Olachi Romani, commorantes in partibus Ungariae, Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis*).⁴⁰

Истицање тосканског географа да “Румуни и Власи имају своју краљевину” несумњиво осликава постојање политичког језгра из кога ће се развити самостална Влашка држава. Са друге стране, он прави велике и лако уочљиве погрешке посматрајући их као два одвојена народа и називајући их паганима. Његова обавештења очигледно су потицала из друге руке – од италијанских трговаца који су пословали у црноморском приморју и Дунавској делти, а можда и од фрањевачких мисионара, присутних у западним земљама Златне хорде почев од краја XIII века.⁴¹

Да би се вести тосканског географа о Румунима – Власима као паганима сагледале у потпуности, потребно је осврнути се и на препис дела који се среће у *Манелијевој хроници*. У овом тексту постоји једна значајна разлика у односу на изворник, пошто се уместо оригиналног дублета употребљава куманско и влашко име (*comuni e bracchi*).⁴² Алтерација имена *Romeni* са *Comuni* у познијем предлошку може се објаснити чињеницом да је име овог номадског народа било добро познато у тосканској литератури овога доба. Штавише, форма *Brachi/Bracchi*, среће се и у *Новој хроници* прослављеног фирентинског аутора Ђованија Виланија (1276-1348). Он у два наврата говори збирно о Власима, Куманима, као и још једном народу црноморских степа – Аланима. Најпре, приликом набрајања земаља које су Татари покорили он спомиње “Аланију, Куманију и Влашку, све до Ду-

³⁹ Turcuş 2002, 23–24.

⁴⁰ DRH/Pascu, 60–61.

⁴¹ Turcuş 2002, 32.

⁴² Manelli/Manni, 36.

нава”.⁴³ Потом, реферишући на битку код Кресенбруна 1260. године, Вилани тврди да је угарски краљ у борби против владара Чешке рачунао на помоћ суседних народа, “Кумана, Влаха и Алана, углавном пагана”.⁴⁴ Његови наводи показују да су не само у представи тосканског географа, већ и његових савременика, Кумани и њихови православни суседи устаљено посматрани као људи изван хришћанске васељене.⁴⁵

Подаци из списка о Бугарској су сажетији, али и прецизнији. Правилно се бележи царска титула њеног владара, хришћанство њених житеља и припадност татарској сфери утицаја (*anno imperadore, sono cristiani, ubbidiscono a' Tartari*). Када се има у виду тадашње бројно и фреквентно присуство италијанских трговаца у црноморском приморју, то свакако није изненађујуће. Политичка зависност Бугарске према владарима Златне хорде током прве половине XIV века била је добро позната и другим ауторским западним и оријенталним савременицима.⁴⁶

Тоскански географ пише да у Бугарској, суседној Србији, али и многим другим земљама, нема великих градова (*non u'a grandi cittadi; non u'a terra grossa*). Ове ауторове констатације не треба схватити дословно, пошто он бележи само градове који су из његове перспективе били изузетно важни и значајни. У претходно разматраном одељку се тако спомињу Кафа, главна лука на Криму под ђеновљанском контролом, која је отварала трговачке путеве према татарским земљама и Далеком истоку, а затим Константинопољ и Солун. Потом, наведени су градови који су имали снажно упориште у античкој или ранохришћанској традицији, као што су Филипи, Атина и Патрас. Такође, присутне су и главне франачке луке на западној грчкој обали – седиште Ахајске кнежевине Кларенца и анжујски Драч. Поред Солуна (који се према писцу налази у Тесалији, што је општа представа и у делима других западних географа средњовековне епохе), у спису се наводи још један град по имену Салоника (*...Tesaglia, la maggiore*

⁴³ “Cangius [тј. Цингис–кан]... ebbe più figliuoli, che appresso lui feciono di grandi conquisti, e quasi di tutta la parte d'Asia i popoli e li re si misono sotto loro signoria, e parte d'Europa inverso Cumania, e Alania, e Bracchia infino al Danubio”, Villani/Rachelli 71.

⁴⁴ “Nell' anno 1260... il re d'Ungheria entrò nel reame di Boemia con più di ottantamila uomini a cavallo, che Ungheri, e Cumani, e Bracchi, e Alani, la maggiore parte pagani”, Villani/Rachelli, 100.

⁴⁵ Иако се у делима западних писаца XIII–XIV века географски термин *Влашка* односи како на простор северно од Дунава, тако и на земље Другог бугарског царства, треба истаћи да Вилани прави јасну дистинкцију између Влашке и Бугарске (Bolgaria). Искрпна анализа Виланијевих података о Власима и Влашкој: Spinei 2001, 27–32; cf. Spinei 2007, 26.

⁴⁶ Сборник/Тизенгаузен, 197–198, 206, 447; Anonymus/Górka, 40; Ciociltan 1994, 1099–1118; Кръстев 2011, 125–127.

Источна и југоисточна Европа у делу анонимног тосканског географа

terra ch'è uiui è Salonica, ed è uiui una ciptà ch'a nnome Salonicha). По свој прилици, ове речи односе се на Салону у Фокеји (античка Амфиса), тадашње седиште једне од дванаест баронија Атинског војводства.⁴⁷

Погрешке и непрецизности у набрајању области на југу Балканског полуострва присутне су у великој мери и показују да писац није добро познавао локалну географију и топографију. Он се ослањао на непроверене податке, налазећи их добрим делом у делима старијих аутора. Такав је, несумњиво, случај са Критом и поменом стотину градова који су у прошлости постојали на острву.⁴⁸

На крају нашег кратког приказа дела тосканског географа преостаје нам да посветимо пажњу и његовом виђењу Србије. За њу се исправно бележи да је краљевина (*reame*). Међутим, име државе наведено је у исквареној форми – *Cierina*, а у верзији текста из *Манелијеве хронике* као *Serma* (несумњиво, због непажње познијег преписивача).⁴⁹ Писац је очигледно био боље упознат са називом Рашка, то јест са њеним владарем (*Re di Rascia*). Штавише, како је већ истакнуто, за разлику од осталих земаља православног света, само у опису ове земље среће се опаска о “шизматичком” карактеру њеног становништва, односно о томе да се они, иако хришћани, не покоравају римској цркви и много греше у вероисповедању (*sono cristiani, non ne ubbidiscono alla chiesa di Roma, e anno molti errori tra lloro per la fede*).

Узимајући у обзир ову ауторову констатацију, као и време састављања списка, чини се да истицање рашког владара и осврт на верске прилике представља одјек интензивних, али и безуспешних преговора о црквеној унији вођених између краља Стефана Уроша II Милутина (1282–1321) и папске курије крајем XIII и почетком XIV века. Они су доживели свој крах 1308. године, а неуспешна мисија представника папе Климента V (1305–1314), навукла је на Милутина омразу утицајних кругова римокатоличке цркве.⁵⁰ Такође, на основу ових детаља може се закључити да је пишчево виђење Србије засновано на обавештењима црквене, прецизније говорећи папске провинцијске.

Рашка и њен владар били су добро познати ученим фирентинским савременицима. Као карактеристичан пример нека на овом месту буде довољно подсетити се Дантеове референце о краљу Милутину и његовом подражавању венецијанског новца (*quel di Rascia che male ha visto il conio*

⁴⁷ О баронији Салона: Setton 1976, 29, 86.

⁴⁸ Cf. Onorio/Finzi, 526

⁴⁹ Manelli/Manni, 37.

⁵⁰ Anonymus/Górka, 35–36; “Brocardus”/Kohler, 436–438. За Милутинове преговоре са папском куријом: Пурковић 1934, 6–18; Антоновић 2005, 113–131; Узелац – Радовановић 2013, 593–608.

di Vinegia). Међутим, уколико се имају у виду географска дела, ова слика је драстично другачија. Ни Ђовани Вилани у географском одељку своје *Нове хронике*, као ни песник Фацио дељи Уберти (са. 1305–1370) у прослављеном опису света у стиховима – *Il Dittamondo*, састављеном почетком друге половине XIV века, не налазе за сходно да Рашку уопште спомену. Вилани користи само добро познати општи географски термин Склавонија (*Schiavonia*),⁵¹ док песник, да би указао на ентичко порекло становништва источне обале Јадрана, на сличан начин алегорички употребљава име Словен (*lo Schiavo*).⁵² Већ самим тим, дело тосканског географа завређује пажњу, а иако кратке, његове вести пружају један од показатеља виђења Немањинске државе у очима посматрача са Апенинског полуострва.

Библиографија

- Anonymus/Górka – *Anonymi descriptio Europae Orientalis: "Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia" anno MCCCVIII exarata*, ed. O. Górka, Cracoviae 1916.
- “Brocardus”/Kohler – Brocardus, *Directorium ad passagium faciendum*, ed. Ch. Kohler, Recueil des Historiens des Croisades: Documents Armeniens, II, Paris 1906, 365–517.
- Ciocîltan 1994 – V. Ciocîltan, *Hegemonia hoardei de Aur la Dunărea de Jos (1301–1341)*, Revista Istorică: Serie nouă 5/11–12 (1994) 1099–1118.
- DRH/Pascu – *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române*, edd. Ș. Pascu et al, București 1977.
- Follini 1819 – V. Follini, *Sopra la cronica di Amaretto Mannelli*, Atti della Imperiale e Reale Accademia della Crusca 1 (1819) 153–163.
- Géographie/Gautier Dalché – P. Gautier Dalché, *Une géographie provenant du milieu des marchands toscans (début du XIVe siècle)*, in: idem, *L'espace géographique au Moyen Âge*, Firenze 2013, 171–179.
- Honorius/Flint – V. I. J. Flint, *Honorius Augustodunensis: Imago mundi*, Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge 49 (1982) 7–153.
- Manelli/Manni – *Cronichette antiche di varii scrittori del buon secolo della lingua toscana*, ed. D.M. Manni, Milano 1844.

⁵¹ “e poi si torce verso settentrione il mare detto sono Adriatico chiamato oggi golfo di Vinegia, sopra il quale è parte di Romania verso Durazzo, e la Schiavonia”, Villani/Rachelli, 8.

⁵² “Per mar passammo verso gli Istriani, / Co’ quai lo Schiavo e il Dalmatin confina / Di vèr levante, e più popoli strani / Vidi Fiume, il Quarnaro alla marina / Pola, Parenzo e di Cività nova / Dal mar sorbita vidi la ruina.”, Uberti/Monti, 206; “Dall’ altra parte vèr settentrione / Lungo il mar Adrian lo Schiavo vede, / Ove Durazzo e Dalmazia si pone / In dieci e cinque provincie si crede / Tutta partita, e di certo non fallo, / Con l’isole, che il mar bagna da piede.”, Uberti/Monti, 238.

- Onorio/Finzi – V. Finzi, *Di un inedito volgarizzamento dell'Imago mundi' di Onorio d'Autun, tratto dal codice estense VII. B. 5.*, Zeitschrift für romanische Philologie 17 (1893) 495–543; 18 (1894) 1–73.
- Pezzarossa 1980 – F. Pezzarossa, *La tradizione fiorentina della memorialistica*, in: G.M. Anselmi – F. Pezzarossa – L. Avellini, *La "memoria" dei mercatores*, Bologna 1980, 39–149.
- Setton 1976 – K. M. Setton, *The Papacy and the Levant 1204–1571, Vol. I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia 1976.
- Spinei 2001 – V. Spinei, *Les roumains et la grande invasion mongole dans les oeuvres des chroniqueurs florentins de la première moitié du XIVe siècle*, Studia Asiatica 2 (2001) 17–38.
- Spinei 2007 – V. Spinei, *Români în cronică atribuită lui Amaretto Mannelli*, Națiune și europenitate. Studii istorice în onorem magistri Camilli Mureșanu, edd. N. Edroiu – S. Andea – Ș. Turcuș, București 2007, 19–28.
- Turcuș 2002 – Ș. Turcuș, *Nuovi dati sulla prima testimonianza relativa all'etnonimo "Român", 1314*, Transilvania latina, dalla romanità alla romenità, Treviso 2002 23–37.
- Uberti/Monti – *Il Dittamondo di Fazio degli Uberti Fiorentino*, ed. V. Monti, Milano 1826.
- Villani/Rachelli – *Chroniche di Giovanni, Matteo e Fillippo Villani*, ed. A. Rachelli, Trieste 1857.
- Антоновић 2005 – М. Антоновић, *Србија и Лионска унија: неуспео покушај приближавања*, Међународни научни симпозион: 950 година од Великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке Крсташа, ур. Р. Поповић, Београд 2005, 113–131.
- Кръстев 2011 – К. Кръстев, *Българското царство при династията на Тертеревци (1280–1323)*, Пловдив 2011.
- Пурковић 1934 – М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934. (репр. Горњи Милановац 2002)
- Сборник/Тизенгаузен – В. Г. Тизенгаузен, *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды, т. I: Извлечения из арабских источников*, Санкт-Петербург 1884.
- Узелац – Радовановић 2013 – А. Узелац – Б. Радовановић, *Црквена и световна политика краља Милутина према западним силама – неколико нових запажања*, Свети цар Константин и хришћанство, Т. I, ур. Д. Бојовић, Ниш 2013, 593–608.

**EASTERN AND SOUTHEASTERN EUROPE
IN THE ANONYMOUS TUSCAN GEOGRAPHY**

Summary

The short treatise of anonymous Tuscan geographer, composed in the second decade of the fourteenth century (probably *ca.* 1313-1315), was published only recently. This text, preserved in a manuscript from Vatican archives and later incorporated into the *World Chronicle* attributed to Amaretto Manelli, is partly based on the older authorities, but mainly reflects the views of contemporary Tuscan merchants and their world perspective. The importance of the source also lies in other details, such as the description of Hungary, where the author mentions “Romanians and Vallachians” (*i Rumeni e i Valacchi*) as two separate peoples; despite the obvious mistake, it is a striking reference, for it represents the earliest known mention of the Romanian name in medieval texts.

Although his knowledge is based on second-hand experience, the Tuscan geographer was careful observer. He relatively precisely outlined domains of the Golden Horde, making a clear distinction between the Tatars lands proper (*Gotia*, i.e. Crimea and *Sarmatia*) and those under their sphere of influence (Russia and Bulgaria). Moreover, the only contemporary ruler mentioned in the text is *l’Osbeccho* – Uzbek (1313-1341), khan of the Golden Horde. Cities listed in the treatise are not numerous and for the most provinces, including Serbia and Bulgaria, the author noted their absence. In fact, it may be observed that he recorded only those he regarded very important from the personal perspective, either due to their place in the Ancient and Early Christian tradition, or because of their commercial significance and value.

The Tuscan geographer also noted religious conditions of different provinces and their inhabitants, particularly whether they belonged to the sphere of Roman Catholic Church. However, dogmatic and doctrinal differences between Western and Eastern Christian churches were generally left out of the scope. The sole exception in this aspect is his description of Serbia (*Cierina*) or Rascia – a country “inhabited by Christians, who uphold many errors with respect to the faith”. While there is no doubt that the commentary is based on reports of ecclesiastical provenience, it may also be concluded that the particular event is reflected in his words – namely, the failure of the negotiations about the Church union, conducted between Pope Clement V and Serbian King Stephen Uroš II Milutin.

Keywords: Medieval Geography, 14th century, Florence, Amaretto Manneli, Vallachians – Romanians, Serbia, Bulgaria, Tatars